

HEERMA VAN VOSS, Dr. A.L., Reke-
ningen en andere stukken betref-
fende Friesland afkomstig uit de
Hollandsche Rekenkamer
(1515 - 1575)

Rijksarchief in Friesland, Den
Haag, 1949

Collectie G.P.Mulder (rentm.rek)

REKENINGEN
EN ANDERE STUKKEN BETREFFENDE FRIESLAND,
AFKOMSTIG UIT DE HOLLANDSCHE REKENKAMER
(1515—1575)

RIJKSARCHIEF IN FRIESLAND

REKENINGEN
EN ANDERE STUKKEN
BETREFFENDE FRIESLAND,
AFKOMSTIG
UIT DE HOLLANDSCHE REKENKAMER
(1515-1575)

DOOR

Dr. A. L. HEERMA VAN VOSS †

MINISTERIE
VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN
's-GRAVENHAGE
1949

Aangezien deze inventaris reeds vervaardigd was vóór de invoering
van de nieuwe spelling, verschijnt dit werk in de
spelling van De Vries en Te Winkel.

Auteursrecht voorbehouden

INLEIDING

Over de financieele organisatie in Friesland gedurende het Saksische bewind zijn wij slechts spaarzaam ingelicht. Een korte samenvatting met bronopgave geeft Theissen, *Centraal Gezag en Friesche Vrijheid* (Gron. 1907), pag. 36/37. Op deze organisatie is in groote trekken voortgebouwd door den nieuwen landsheer in 1515.

De rentmeester-generaal, dien de Saksische hertogen met de inning van renten, accijnzen en verdere inkomsten belastten onder verplichting van het houden van register en het doen van rekening en verantwoording op verlangen ¹⁾, ging als ambtenaar over in de staatsregeling van Karel V. Hertog Albrecht had reeds in 1499 als zoodanig Jhan von Pauppenfelt aangesteld; in 1501 treedt Hans of Johan Rataller, voordien Kammermeister, in deze functie op ²⁾, die in 1504 werd opgevolgd door Mathias Nykamer, voordien drossaard van Emden in dienst van graaf Edzard. Reeds in December van hetzelfde jaar overleed Nykamer, waarna niet Rataller, voorgedragen door de regenten in Friesland, doch de Friesche raad Frans Minnema op aandringen van hertog George zijn opvolger werd. Toch zou Rataller het ambt ten tweeden male bekleeden; 9 Febr. 1508 ³⁾ is Minnema nog in functie, doch in Juli van hetzelfde jaar schijnt Jan Rataller hem weer te zijn opgevolgd ⁴⁾, vermoedelijk tot de overdracht van Friesland aan den nieuwen landsheer. En als eerste rentmeester-generaal van „Oost”-Friesland treffen we hem van 1515 tot 1530 onder het Bourgondische bewind aan. Over de organisatie van de financiën in dit tijdvak vindt

- 1) Bij Berns, Verslag aangaande een onderzoek naar archiefstukken belangrijk voor de geschiedenis van Friesland uit het tijdperk der Saksische hertogen, als No. 210 de regeling van de staatsinrichting van 1501, waarin ook de instructie voor Johan Rottaler als generaal Rentmeister (vgl. de afschriften dier stukken in het Rijksarchief in Friesland).
- 2) Vgl. Theissen, a.w., pag. 27 No. 3 en 36 No. 1.
- 3) Quitantie in het Eysinga-archief (afd. Grovestins).
- 4) Berns, No. 350: een rekening van Rataller over $\frac{1}{2}$ jaar en 1 maand beginnende Jacobi 1508.

men uitvoerige gegevens in het zesde hoofdstuk van Theissen, a.w., pag. 203-252.

Afzonderlijk moet hier kortelings gesproken worden over het Bildt, waarvoor men vgl. Theissen, pag. 57 vv. en 222 vv. Van een afgescheiden desbetreffende administratie behoefde in den Saksischen tijd geen sprake te zijn, waar alles zoo kort na de bedijking nog slechts in wording was. In 1515 wordt een afzonderlijk rentmeester van het Bildt aangesteld. Tjaerd van Burmania, ridder, was als zoodanig tot in 1523 in functie, waarna de Bildtadministratie aan Rataller werd overgedragen. Deze verantwoordt dat beheer aanvankelijk in een verzamelpost van zijn algemeene domeinrekening totdat te beginnen met den oogst van 1527 (jaar 1527/28) — om de bij Theissen, pag. 227, uitvoerig vermelde redenen — daarnaast afzonderlijke gespecificeerde Bildtrekeningen worden ingediend. Rataller's opvolger Gerrit van Loo voerde van 1530 tot 1551 de beide administraties; in laatstbedoeld jaar ging het Bildt-beheer over op zijn zoon Boudewijn, die hem in 1556 ook als rentmeester-generaal opvolgde en als zoodanig nog aan het einde der Bourgondische periode in functie was.

Is ons van de contrôle der rekeningen onder het Saksische bewind vrijwel niet bekend, sinds 1515 moesten domein- (en Bildt-) rekeningen jaarlijks worden afgehoord door de Rekenkamer van Holland. De in dezen inventaris beschreven exemplaren, voor de kamer bestemd, dragen als regel het opschrift „om 't Hoff"⁵⁾. Zij werden veelal eerst eenige jaren later ingediend door of namens den rentmeester: vóór 1543 „ten Hove" daarna⁶⁾ „ten bureele" van de Rekenkamer, waarna afhooring door laatstgenoemd college (vóór 1572 te 's-Gravenhage, daarna te Utrecht) als regel binnen eenige maanden volgde.

De laatst-bewaarde rekening is die van 1574/75, welke werd ingediend op 13 Febr. 1578 en afgehoord 30 Mei 1579. Nog één hierna, zijn 20e, die verloren is, zal Boudewijn van Loo te Utrecht hebben laten afhooren, vermoedelijk in 1579. De latere n.l. werden blijkens een inventaris van de rekeningen enz. berustende in de Rekenkamer van Friesland (ongedateerd, doch als jongste rekeningstermijn 1 Mei 1657 vermeldende) aldaar bewaard, t.w. zijn 21e (1576/77) tot zijn

⁵⁾ Dit is een archaische, ook vrij laat nog gebruikte, omschrijving voor de Rekenkamer, waar eveneens reeds Theissen, a.w., pag. 209, op wees.

⁶⁾ Dit vermoedelijk in overeenstemming met de door Theissen op pag. 206 vermelde ordonnantie van 21 Dec. 1542.

31e (1586/87). Dat die van 1579/80 de 3e en niet de 24e genoemd wordt en dat de aanwezige „behoefden” (= bijlagen) eerst met die van 1577/78 aanvagen, zou erop kunnen wijzen, dat de 21e rekening nog ter afhooring naar Utrecht gezonden is, doch in Friesland teruggekeerd zonder bijlagen, terwijl dan die van 1577/78 voor 't eerst onder het nieuwe bewind in Friesland zou zijn gecontroleerd. Nadere zekerheid hieromtrent is niet te krijgen, daar de in het archief der Friesche Rekenkamer aanwezige rentmeestersrekeningen niet verder dan 1629/31 (Aanw. 1927 No. II, 1) teruggaan. Wel is bekend dat Boudewijn van Loo bij den veranderden staat van zaken in Friesland in den aanvang van 1580 zijn commissie als rentmeester en raad ter beschikking stelde, doch op last van de Staten-Generaal door de Staten van Friesland voorloopig gecontinueerd werd⁷⁾, dat hij 5 Dec. 1581 den nieuwen eed na de afzwering des Konings aflegde⁸⁾ en ondanks tijdelijke ernstige strubbelingen⁹⁾ gehandhaafd bleef tot 1587. Begin 1580 zullen ook de Staten de financieele controle aan zich getrokken hebben¹⁰⁾ — het regeeringsreglement van den Prins van Oranje d.d. 7 April 1581¹¹⁾ stelt het afhooren der rekeningen van rentmeesters en ontvangers in handen van de door de Staten „gecommitteerden of nog te committeeren” —; doch van de rekening van Boudewijn van Loo over 1581/82 weten wij voor 't eerst met zekerheid dat zij op 4 Maart 1583 werd afgehoord door daartoe expresselijk door landen en steden gecommitteerde rekenmeesters¹²⁾.

De rekeningen die bij de Rekenkamer waren ingediend en afgehoord bleven onder dat college berusten. De Staten van Friesland der 17e eeuw hebben niet het voorbeeld van die van Overijssel gevolgd, welke die van hun gewest op hun verzoek voor een deel tijdelijk in dépot ontvingen¹³⁾. Wel hadden reeds in 1564 Ged. Staten zich bij request tot den Koning gewend om uit de Rekenkamer van Holland van de

7) Collectie Burmania-Eysinga (i/d. bibliotheek v/h. Friesch Genootschap), No. 163 (Inv. in De Vrije Fries, dl. 27, afl. 2, 1921); Charterbk. IV, 312.

8) Gabbema-archief, D 83.

9) O.a. wegens het door hem in 1582 aanvragen en aanvaarden van een commissie van Anjou (Chbk. IV, 312), waarvoor men vgl. No. 163 der genoemde Burmania-Eysinga-collectie.

10) In deze richting wijst een resolutie van Ged. Staten van 10 Mrt. 1580.

11) Origineel in Gabbema-archief, D 82; concept gedrukt Chbk. IV, 241 vv.

12) Blijkens een extract dier rekening in het Staten-Resolutieboek.

13) Vgl. Verslagen 1923, dl. II, pag. 201.

Friesche domein- en bederekeningen, die daar berustten, extracten te mogen ontvangen, om bij geschil met den rentmeester over gegevens te kunnen beschikken¹⁴). Of deze zijn gemaakt valt niet meer na te gaan, maar de volledige rekeningen hebben vrij zeker in 's-Gravenhage (tijdelijk in Utrecht) berust tot de tweede helft der 19e eeuw.

Blijkens het 31e jaarverslag van het Friesch Genootschap drong Mr. W. W. Buma er in de vergadering van 26 April 1859 op aan dat het Bestuur te zamen met den Provinciaalen Archivaris pogingen zou aanwenden de domeinrekeningen van 1515—1574 van het Rijksarchief te 's-Gravenhage in Friesland in dépôt te krijgen wegens het groote belang dat zij voor beoefening der Friesche geschiedenis hadden. Een verzoek in die richting aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd al aanstonds met succes bekroond. Bij missive van 11 Juni 1859, 180, 5e afd., beschikte Z.Exc. gunstig op het verzoek van bestuur en archivaris en machtigde den Archivaris van het Rijk de rentmeestersrekeningen te zenden aan Ged. Staten van Friesland, ter vereeniging met het archief der provincie, onverminderd het eigendomsrecht van het Rijk. Ingevolge deze machtiging berustten sindsdien de „Friesche Rentmeestersrekeningen”, omvattende alle nummers van den hier volgenden inventaris met uitzondering van de Nos. 1, 37 en 50, in het Provinciaal, later Rijksarchief in Friesland. Was oorspronkelijk overeengekomen, dat eventueel nog nader opgespoorde rekeningen aan het dépôt zouden worden toegevoegd¹⁵), tot in 1932 kwam hiervan niets. Thans zijn bij navraag daar nog voor den dag gekomen de drie genoemde nummers, welke voorloopig bij de andere zijn gevoegd.

De verwachting moge hier inmiddels worden uitgesproken dat geen uitvoering worde gegeven aan de blijkbaar in beginsel op het Algemeen Rijksarchief bestaande plannen de aan Friesland en andere provincies in dépôt afgestane gedeelten van het archief der Hollandsche Rekenkamer weder naar 's-Gravenhage te doen terugkeeren. In den inventaris van dat archief behooren ze zeker in meer of minder uitvoerige beschrijving te worden opgenomen, maar wat de berging betreft gelden nog steeds de woorden van den Archivaris van het Rijk in 1866¹⁶), dat deze archivalia

14) Copiëen van request en gunstig advies v/d. Raad v. Fin. in het Statenarchief (Chr. Reg., No. 411).

15) Schrijven van den Archivaris des Rijks d.d. 18 Juni 1859.

16) Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven 1865—1877 (herdruk 1914), biz. 27.

in de provinciale dépôts „meer nut kunnen stichten". Speciaal voor Friesland is dit klemmend aangezien deze rekeningen met bijlagen de hoofdbron voor de geschiedenis van dit tijdvak vormen en voor wat betreft het Bildt de eenige.

Voor het allergrootste deel op deze bron steunen o.a. het reeds herhaaldelijk aangehaalde werk van Dr. Theissen, Centraal Gezag en Friesche Vrijheid, alsook de Nalezing op de Nieuwe Naamlijst van Grietmannen, van Mr. A. J. Andreae (Leeuwarden 1893). Zeer veel worden ze vooral den laatsten tijd geraadpleegd, nu meer en meer wordt ingezien welk een schat van unieke gegevens ze op velerlei gebied bevatten.

De rekeningenreeks is, zooals uit den inventaris blijken zal, verre van volledig bewaard gebleven, terwijl enkele bovendien beschadigd zijn. Algemeene Domein- en Bildtrekeningen zijn bij elkaar in afd. A beschreven; veelal zijn ze per jaar in één band vereenigd of vereenigd geweest. Een drietal bederekeningen vindt men onder C, eenige diverse rekeningen onder D beschreven, terwijl het op zich zelf staande consentgeldenregister, dat niet als bijlage van een bepaalde rekening is ingediend, onder E afzonderlijk gehouden is.

Tenslotte iets over de bijlagen. De overgrootste meerderheid hiervan, per jaar in liassen met de rekeningen overgelegd, blijkt verloren te zijn. Een uitzondering vormen allereerst de bijlagen, beschreven in de afd. B. De daar vermelde grietenijrekeningen (geenszins volledig) danken hun behoud vermoedelijk aan het feit, dat ze, om de een of andere reden, later (alle vertoonen liasgaten) over een tijdvak van 6 jaren in een trousse vereenigd zijn (Inv. Nos. 35—47). Daarnaast nog als enkelingen één bewaard gebleven rekening van zegelrechten (Inv. No. 49), één latere grietenijrekening (Inv. No. 50) en één verpachtingsregister van het Bildt (Inv. No. 48). Overigens zijn de liassen verdwenen met uitzondering van eenige zeer weinige quitantiën en andere stukken, die kennelijk om bijzondere redenen later eruit zijn gelicht of na afsluiting van de lias nagekomen en bij de betrokken post in de rekeningen geschoven. Ze zijn bij iedere rekening vermeld met opgave van vindplaats aldaar of c.q. bij het regest, waarbij de kladaanteekeningen van de Rekenkamer evenwel verwaarloosd zijn.

Tenslotte worde nog het volgende opgemerkt. Jan Rataller en Gerrit van Loo tot 1545 waren tevens rentmeester-generaal des Keizers in de

Ommelanden. In Inv. Nos. 4, 5a, 6a en 7 komt hieromtrent een memoriepost onder de inkomsten voor, aangezien de jaartax aldaar door den hertog van Gelre geïnd werd, terwijl in de Nos. 9a, 10a, 11a en 12 verwezen wordt naar de afzonderlijke rekening van den Frieschen rentmeester, daarna naar die van Jan van Rennoy, rentmeester der Ommelanden. — Zoo worden (hierop is in den inventaris geweest) in Nos. 4, 5a en 6a ook eenige inkomsten (haver- en roggepachten) uit Steenwijk en onderhoorige dorpen en buurschappen vermeld, terwijl daarna naar de desbetreffende rekening van den drossaard van Vollenhove wordt verwezen. — Op het feit eindelijk, dat in eenige rekeningen uitgaven¹⁷⁾ ten behoeve van eenige sterkten in Overijsel zijn verantwoord, is in den inventaris telkens ter plaatse de aandacht gevestigd.

Aan den inventaris is een regestenlijst over het geheele betrokken tijdvak alsmede een index van persoons- en plaatsnamen toegevoegd.

¹⁷⁾ T.w. reeksen uitgaven onder een afzonderlijk hoofd; in vrijwel alle rekeningen komen losse posten betreffende het blokhuis te Genemuiden enz. voor.

- g. rekening van denzelfde, a.v., van 5 Juli tot 30 Sept. 1529; afgehoord 16 Maart 1530.
N.B. a.v.
46. Band, bevattende rekeningen van grietmannen van Ooststellingwerf:
- a. rekening van Johannes Koens, provis. grietman, van 2 Oct. tot 22 Dec. 1524; afgehoord 26 Febr. 1526.
 - b. rekening van Gherardus Kost van 22 Dec. 1524 tot 30 Sept. 1525; afgehoord 12 Febr. 1526.
N.B. Voorin: copie-commissie d.d. 22 Dec. 1524 (Reg. No. 30).
 - c. rekening van denzelfde over 1525/1526; afgehoord 13 Jan. 1528.
 - d. rekening a.v. over 1526/1527; afgehoord 13 Jan. 1528.
 - e. rekening a.v. over 1527/1528; afgehoord 19 Juli 1529.
 - f. rekening a.v. over 1528/1529; afgehoord 27 April 1530.
 - g. rekening a.v. over 1529/1530; afgehoord 28 Jan. 1531.
47. Band, bevattende rekeningen van Lyckle Ebelsz., grietman van Weststellingwerf:
- a. rekening van 11 Oct. 1524 tot 30 Sept. 1525; afgehoord 26 Febr. 1526.
N.B. Voorin: copie-commissie voor den grietman d.d. 11 Oct. 1524 (Reg. Nos. 21 en 29), waarin abusievelijk gesproken wordt van „Stellingwerff Oostereynde”.
 - b. rekening over 1525/1526; afgehoord (18 Dec. 1527?).
N.B. De afhooringsformule ontbreekt; aangezien de data van indiening en afhooring veelal samenvallen is eerstbedoelde vermeld.
 - c. rekening over 1526/1527; afgehoord (18 Nov. 1527?).
N.B. Als sub b.
 - d. rekening over 1527/1528; afgehoord 15 Juli 1529.
 - e. rekening over 1528/1529; afgehoord 19 Maart 1530.
 - f. rekening over 1529/1530; afgehoord 25 Jan. 1531.
N.B. Als datum van indiening staat 28 Jan. vermeld!
48. Register van verpachting van Bildtlanden en Buitenbildt over